

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію

САЛІЯ Михайла Васильовича

на тему «Сучасні трансформаційні процеси Тернопільської обласної системи розселення та їх вплив на просторовий розвиток»

подану на здобуття ступеня доктора філософії

за спеціальністю 106 – Географія

з галузі знань 10 – Природничі науки

1. Актуальність теми дисертації зумовлена низкою чинників соціально-економічного, демографічного та геополітичного характеру, й полягає в необхідності наукового аналізу трансформаційних процесів, що відбуваються в системі розселення Тернопільської області на тлі загальноукраїнських змін, децентралізації, урбанізаційних і депопуляційних тенденцій, викликаних як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками (зокрема війною, зміною міграційних потоків та адміністративно-територіальним реформуванням). Тернопільщина, як регіон із переважно сільським типом розселення, демонструє типові для західноукраїнських областей явища – зменшення чисельності населення та його старіння, зростання ролі обласного центру, знелюднення малих сіл, а також зміни у функціональній спеціалізації населених пунктів. Водночас регіон набуває нових просторових ролей у контексті транскордонної співпраці, формування агломераційних процесів та пошуку моделей сталого розвитку.

Таким чином, дослідження є важливим з точки зору як академічної науки (географії, регіоналістики, демографії), так і практики – для органів місцевого самоврядування, містобудівників, просторових планувальників і соціально-економічних аналітиків.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Зв'язок роботи «Сучасні трансформаційні процеси Тернопільської обласної системи розселення та їх вплив на просторовий розвиток» з тематикою науково-дослідної роботи кафедри географії України та регіоналістики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича «Просторове планування і трансформаційні процеси регіонального розвитку Карпато-Подільських областей України» (номер державної реєстрації 0121U100332) є концептуально і тематично обґрунтованим, адже дослідження вписується в загальний контекст вивчення регіональних трансформацій, притаманних західним областям України.

3. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність. Автором проведено дослідження протягом 2021-2025 років з власних експериментальних результатів. Дисертація Михайла Салія містить наукові положення, висновки та рекомендації, що підтверджується кількома ключовими аспектами. Зокрема, дослідження базується на сучасних

підходах до суспільно-географічного аналізу, із широким використанням: картографічного і ГІС-аналізу (QGIS, ArcGIS), статистичних методів (індекси, коефіцієнти, багатофакторний аналіз тощо), геоінформаційного моделювання, системно-структурного, історико-географічного та геопросторового підходів. При виконанні наукового дослідження використано широкий спектр джерел, а саме: офіційні статистичні дані (Держстат, паспорти громад), картографічні матеріали, документи стратегічного планування розвитку територій, результати попередніх досліджень і наукових публікацій автора. Також, результати дослідження використано: у наукових звітах і навчальному процесі кількох університетів (Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка). Під час розробки стратегічних документів (Стратегія розвитку Тернопільської міської громади, Програма соціально-економічного розвитку)

Основні результати були представлені на конференціях різного рівня (регіонального, національного, міжнародного) та опубліковані в наукових фахових виданнях України (категорії «Б»). Варто зазначити, що незважаючи на певні обмеження у статистичних даних через військові дії, використані методи і джерела дали змогу забезпечити достовірність і вичерпність результатів, що прямо зазначено в анотації дисертації.

Отже, дисертація демонструє високу ступінь наукової обґрунтованості та достовірності отриманих результатів, які є як теоретично значущими, так і практично цінними.

4. Теоретичне значення результатів дослідження. Наукові положення Салія М. В. надали можливість розробити комплекс методичних засад та прикладних пропозицій, які було впроваджено у різних напрямках. Так, при удосконаленні методики суспільно-географічного дослідження систем розселення, запропоновано комплексний підхід, що поєднує класичні та сучасні ГІС-методи (QGIS, ArcGIS). Іншим не менш важливим моментом, є можливість застосування їх для вивчення аналогічних систем розселення в інших регіонах України та за її межами. У дисертаційному дослідженні розкрито, як зміни в адміністративно-територіальному устрої, так і міграційні та урбанізаційні процеси впливають на розвиток транспортної інфраструктури, соціальної сфери, культурного та природоохоронного середовища, фінансової спроможності громад. Дослідження вимагало від автора, удосконалення та уточнення науково-поняттєвого апарату «географії населення» як складника суспільної географії зі запропонуванням нових підходів до класифікації поселень за: генетичними типами, планувальною структурою, функціональним значенням. Також, дослідження вносить вклад у теоретичну базу суспільно-географічної науки, конкретизуючи механізми впливу поселень різного типу на розвиток територій у контексті децентралізації та воєнних викликів.

Таким чином, теоретичне значення полягає в систематизації знань про сучасні трансформації розселення в умовах реформ та глобальних викликів, і може бути основою для подальших регіональних і міжрегіональних досліджень.

5. Практичне значення результатів дослідження. Практичне значення результатів дослідження Михайла Салія полягає в їх реальному застосуванні у плануванні, управлінні та освітньому процесі. Результати враховані при розробці «Програми економічного і соціального розвитку Тернопільської міської громади на 2025–2027 роки» та при стратегічному плануванні розвитку Тернопільської МТГ до 2029 року (довідка №23/2 від 12 березня 2025 року).

Матеріали впроваджено в навчання на кафедрі географії України та регіоналістики Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича (довідки №16/25-335-25 та №16/25-333-25) та кафедрі географії України та туризму Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка (довідка №287/22-33).

Результати використовуються в наукових звітах кафедри, зокрема в межах кафедральних наукових тем двох університетів: «Географічна характеристика людського розвитку Західного регіону України» та «Просторове планування і трансформаційні процеси регіонального розвитку Карпато-Подільських областей України».

Дослідження може бути використане органами місцевого самоврядування та державної влади для оптимізації мережі соціальної інфраструктури, при оцінці доступності освітніх і медичних послуг й аналізі фінансової спроможності громад і раціоналізації територіального устрою.

Запропоновану методику аналізу та картографування можливо масштабувати і в інших регіонах України чи Європи. Як підсумок, практичне значення дослідження є високим. Результати не лише описують просторові явища, а й служать конкретним інструментом для планування, управління територіями та прогнозування розвитку системи розселення.

6. Наукова новизна та достовірність одержаних результатів, що виносяться на захист.

Результати і висновки дисертації, що становлять наукову новизну, включають такі аспекти:

1. Вперше:

- визначено сучасні зміни та просторову організацію поселенської мережі Тернопільської області, районних систем розселення: Тернопільської, Кременецької та Чортківської;

- запропоновано новий підхід до класифікації систем розселення – на основі трансформацій, пов'язаних з децентралізацією та змінами АТУ;

- проведено повну типізацію поселень Тернопільської області за: генетичними ознаками (час заснування), топографічними й планувальними типами, функціональним значенням адміністративних центрів;

- виявлено диспропорції у розміщенні міського, сільського та загального населення, транспортній доступності між населеними пунктами;

- проаналізовано вплив розселення на: соціальну сферу, туристичну діяльність, фінансову спроможність територіальних громад;

- розроблено ряд авторських картосхем, які відображають: територіальну структуру системи розселення, особливості нового адміністративно-територіального устрою області.

2. Удосконалено науково-понятійний апарат «географії населення», методику суспільно-географічного дослідження систем розселення із поєднанням традиційних і сучасних методів (зокрема ГІС), класифікацію чинників, що формують системи розселення у Тернопільській області.

3. Розвинуто географічні дослідження просторового розвитку регіонів у контексті змін у розселенні, а також підходи до аналізу впливу чинників (природних, демографічних, соціальних) на формування систем розселення.

4. Достовірність результатів забезпечується різноманітністю використаних джерел: офіційна статистика, паспорти громад, просторові дані OSM і Google Maps, системністю методів: поєднання картографічного, статистичного, ГІС-аналізу, моделювання, а також апробацією результатів у наукових публікаціях (в тому числі у фахових журналах категорії Б), на конференціях регіонального, всеукраїнського й міжнародного рівня. Все це підсилюється реальним використанням: у планувальних документах громад, в освітньому процесі ВНЗ тощо.

Отже, результати, що виносяться на захист, мають високу новизну, опираються на надійну джерельну базу й достовірну методологію, а також мають практичне впровадження.

7. Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертація має класичну логічну структуру: вступ, чотири змістовні розділи, висновки, список джерел (221 найменування) та додатки. Загальний обсяг становить 293 сторінки, з яких: 218 стор. основного тексту, 34 стор. додатків, ілюстративний матеріал: 41 картосхема, 36 діаграм, 20 таблиць, що свідчить про ґрунтовне дослідження.

Дисертація структурована, обсяг оптимальний, подання логічне й завершене. Зміст наповнений відповідно до мети й завдань; підсилюючи не лише описовими складовими, а й аналітичними і пояснювальними, що виражається у теоретико-методологічній основі (розділ 1), факторному аналізі формування системи розселення (розділ 2), дослідження трансформаційних процесів (розділ 3), оцінці просторового розвитку в умовах змін АТУ (розділ 4).

Кожен розділ завершується підсумковими висновками із узагальненням сучасного стану систем розселення, виявленням проблем і практичних рекомендацій та адаптацією отриманих результатів до потреб регіонального управління.

Дисертація є завершеним, самостійним, науково обґрунтованим дослідженням, яке має чітко сформульовану мету та завдання, побудоване на актуальній методичній базі, містить нові наукові результати, має практичну цінність для розвитку територіального управління.

Отже, робота відповідає вимогам до наукових кваліфікаційних робіт на здобуття ступеня доктора філософії з географії.

8. Дискусійні положення та зауваження до дисертаційного дослідження.

Поряд із загальною високою оцінкою дисертації М. В. Салія, виявлено низку дискусійних моментів, які потребують подальшого опрацювання, зокрема:

1. Відсутній список скорочень, який би полегшив читання абревіатур, а також не завадили б покликання на використанні джерела, насамперед, у перших параграфах, які несуть огляд науково-методичного підґрунтя, зокрема відсутні у списку літератури праці науковців: Е.Ю. Колбовського, В.Кристаллера, Ле Корбюзьє, С.Л. Шинкаренка, Рутинського М.Й. тощо.

2. Не зрозумілим є огляд чинників формування систем розселень. По перше, варто було б висвітлити й згрупувати усі чинники із схематичним їх ілюструванням. По-друге, §2.1.3 Природні умови, як чинник ..., доцільніше розмістити на початку параграфу. Самий розділ 2. «Чинники формування Тернопільської обласної системи розселення» (§2.1 Історико-географічні передумови...§2.2 Суспільно-географічні чинники) не розкриває повністю питання формування систем розселення. Зокрема, не розкрито економічну та господарську складову (рівень життя населення, економіко-географічне положення регіону), слабо розкрито природничо-географічні чинники (гідрологічні (підземні води, густота річкової мережі), кліматичні, ґрунтоутвірні, флористичні тощо). Ну і оминули увагу еколого-географічні чинники (екологічна стабільність, викиди шкідливих речовин, техногенне навантаження, знищення природної рослинності, природні катаклізми, ерозія ґрунтів тощо). Що на нашу думку є не менш важливим ніж процес децентралізації та АТ реформа.

3. Об'єктом дослідження виступає Тернопільська обласна система розселення, яка збігається із межами Тернопільської області, хоча територія у контексті розселення не є замкнутою та розірваною із іншими подібними системами. Так, відсутній зв'язок адміністративно-територіальних утворень області із суміжними регіонами: тобто на картосхемах (наприк.3.8, 3.7) не завадило б відображати межі подібних суміжних одиниць (Чортківський із Чернівецьким та

Кам'янець-Подільським районами). На картосхемах «Сусідства» чи «Віддаленості» між населеними пунктами не завадило б відобразити зв'язки із периферійними поселеннями чи територіальними громадами сусідніх областей.

Враховуючи акцент роботи на адміністративно-територіальну реформу, не пояснюються локальні особливості виокремлення громад (Тернопільська із незручною конфігурацією), або зв'язок із суміжними районами (Громайлівська, Лановецька громади, чи Сатанівська з Хмельницького боку, які не дотримуються принципу «поясності»).

4. Не до кінця або не повністю розкрито типізацію поселень. Так, на ст. 72 подано генетично-функціональні типи поселень Тернопільської області, проте не зазначено за чією методикою вона здійснена. Також, не дається загальна типізація поселення ні за топографічними ознаками (типами), ні за планувальними формами. Автор не розкриває методологію включення того чи іншого поселення до певного топографічного типу. У певний момент у тексті є плутанина з цією типізацією, з'являються підтипи поселень, що знову ж спонукає до чіткої класифікації.

5. Не зрозумілим є опис різних коефіцієнтів, а саме R_n , урбанізованості та концентрації населення (ст.125-131). Не завадило б надати їх визначення та методологію обчислення у параграфі 1.3. Також виникає питання градації числових значень даних коефіцієнтів на картосхемах.

6. У третьому розділі, як і в змісті усієї роботи під «трансформаційними процесами» розуміється процес «децентралізації та АТР», хоча по великому рахунку, жодне значення різних коефіцієнтів навряд чи суттєво буде змінюватися від цього чинника. Наприклад, на ст.132 автор зазначає дане твердження «наочне відображення просторових змін, що відбулися в АТУ внаслідок створення Тернопільського району та об'єднаних ТГ у його межах». Тобто, в принципі, відбувається аналіз змін структури АТУ, а не стільки структури системи розселення, і подальший перерозподіл населення за новими межами.

У висновках до 3-го розділу хибно зазначається «Реформа адміністративно-територіального устрою насамперед привнесла корективи у перерозподіл населення та поселень поміж адміністративних одиниць області», тобто виходить, що АТР спричинила демографічні, міграційні та інші процеси?!

Загалом розділ 3. Сучасні трансформаційні процеси системи розселення... розкриває питання аналізу: утворення громад (кількість НП, кількість СР, площа) це 2/3 змісту розділу, у всій іншій частині вже розглядається чисельність населення; співвідношення сільського/міського населення; густоти населення

7. Розділ 4., основний, ключовий, із назвою «Суспільно-географічні аспекти просторового розвитку тернопільської обласної системи розселення в контексті змін АТУ», також спонукає до роздумів: по-перше – у розділі 3 розглядались сучасні процеси (до яких мали б увійти транспортна мережа); по-друге – §2.2 Суспільно-географічні чинники співзвучний із цим розділом «Суспільно-

географічні аспекти»; по-третє – «в контексті змін АТУ», кожен пункт роботи також був присвячений цьому процесу.

9. Загальний висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

Дисертація САЛІЯ Михайла Васильовича на тему: “Сучасні трансформаційні процеси Тернопільської обласної системи розселення та їх вплив на просторовий розвиток”, яка представлена на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 10 – Природничі науки, спеціальності 106 – Географія, є самостійною закінченою науковою працею, яка має практичне значення, містить актуальні та нові розробки. Дисертація відповідає вимогам наказу МОН України №40 від 12.01.2017 р. “Про затвердження Вимог до оформлення дисертації” (зі змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки №759 від 31.05.2019 р.) та “Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії” затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р., № 44 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 341 від 21 березня 2022 р., № 502 від 19.05.2023 р., №507 від 03.05.2024 р.), а її автор – Салій Михайло Васильович – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю – 106 Географія, з галузі знань 10 – Природничі науки.

Рецензент:

кандидат географічних наук, доцент,
завідувач кафедри геодезії,
картографії та управління
територіями
географічного факультету
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Костянтин ДАРЧУК

Підпис *Дарчук К.* засвідчую
Учений секретар Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича
Сидоренко Н. О.
02 червня 2024

